

Adam Podgórecki and Christopher J. Whelan (eds)
SOCIOLOGICAL APPROACHES TO LAW
 Pp 251
 London: Croom Helm 1981

Föreliggande verk är en antologi, dvs det består av olika uppsatser skrivna av olika författare och sammanställda till ett enhetligt vetenskapligt verk. Grundstrukturen i arbetet är baserad på några av de mest gångbara vetenskapsteoretiska skolbildningarna.

Numera är förfarandet gängse och marknaden översvämmas av en mängd sådana här sammanställningar som är mer eller mindre väl genomtänkta. Det förhåller sig till och med på det sättet att man för det mesta serveras en kompott av det mesta vidriga slag, jämförbar med hummer och champagne. Det är därför angenämt att läsa en antologi som är väl genomtänkt, där den röda tråden framträder för läsaren redan efter genomläsning av ett par uppsatser. Editörerna har härvid visat på både kunnskap och omdöme. Uppsatserna är skrivna för boken, dvs de är beställningsverk författade av speciellt utvalda vetenskapsmän som är väl insatta i sina resp ämnen.

För att återgå till den röda tråden som löper genom boken, kan det konstateras att den tar sig uttryck i att man går från makro- till mikronivån. De två första uppsatserna som presenteras behandlar strukturalismen. Edmund Leach, som skrivit den första uppsatsen om strukturalism, ställer sig frågande till vilken nytta man kan ha av perspektivet inom rätts-sociologi. Svar på tal får han i den andra uppsatsen som är skriven av J.W. Harris. Efter en ganska ingående diskussion av Levi-Strauss teorier kommer Harris fram till en beskrivning av rättslig evolution. Grunden

för rättens framväxt finns enligt Harris att söka i den mänskliga hjärnans konstitution som skapar förutsättningar för vår benägenhet att tänka i binära motsatser. Harris bygger upp sitt resonemang kring fem olika motsattpar.

Så kan vi dra slutsatsen att strukturalismen kan lämna en beskrivning på rättssystemets framväxt. Det strukturalistiska helhetsperspektivet lämnas i nästa uppsats, av S. L. Andreski, till förmån för ett mera snävt individperspektiv. Här behandlas Weber och hans "verstehende" sociologi. I denna uppsats benas begrepp som "förståelse", "social handling" och "rationalitet" upp. Kanske skulle man kunna anmärka att författaren använder för mycket av utrymmet till att diskutera allmänt sociologiskt tankegods, utan att nå fram till det egentliga ämnet och diskutera Webers syn på rätten. Man saknar en mera uttömmande diskussion av hur begreppen kan appliceras på det rättsliga området. Webers största förtjänst, i detta sammanhang, kan sägas vara att han satte rätten i relation till en mängd andra samhälleliga företeelser. Undertiteln på en av hans böcker pekar i riktning mot hur viktig han ansåg rätten vara: *The Economy and the Law*.

Funktionalism är en annan mycket gångbar skolbildning, framför allt har den gjort sig gällande när den använts av marxister. Philip J Wilkinson penetrerar i ett avsnitt funktionalismens potentiella värde i samband med rättslig analys. Utgångspunkt för resonemanget är en kort redogörelse och diskussion av de sociologiska grundgestalterna Durkheim och Parsons. Ett grundtema han rör sig kring är rättens, eller lagens, latenta och manifesta funktioner. De manifesta funktionerna består av de funktioner som lagstifta-

ren faktiskt avsett, medan de latenta funktionerna är sådana som lagstiftaren inte avsett eller tänkt tillskriva lagen. Analyser av nämnda slag har gjorts i mängder runt om i världen och dess förklaringsvärde har ifrågasatts.

Alan Hunts artikel om marxismens syn på lagen är i mitt tycke en av bokens intressantaste. Hunt ser en utveckling i och av det marxistiska perspektivet. Denna evolution delar han in i tre olika epoker: den kritiska, analyser av rättens klasskaraktär och till sist den substantiella analysen av rättsliga fenomen. Den kritiska fasen kännetecknas av sin naiva uppfattning av staten som agent för kapitalintressena och som utövar förtryck genom repression och falskt medvetande.

Den andra fasen, rättens klasskaraktär, kännetecknas av ett problematiserande av den ideologiska nivån. Influenser kan märkas från sådana prominenta personer som Gramsci, Althusser och Poulantzas. De problem som vidlåder den sk franska skolan kommer också att avspegla sig i synen på rätten. Den blir subjektlös genom det avgörande inflytandet från den ekonomiska strukturen. Begreppet "relativ autonomi" är inte helt fritt från problem. Andra begrepp medför också problem inom perspektivet, t ex klassbegreppet.

Den tredje fasen, den substantiella analysen av rättsliga fenomen, ger det kanske mest spännande perspektivet. Här erbjuder sig möjligheter att ta hjälp från andra, för rättssociologer stundtals främmande teorier, t ex kristeorier och socialpsykologiska teorier. Exempel på forskningsprojekt som anknyter till betraktelse-sättet är Halls "Policing the Crisis". Hunt tycks mena att man ännu inte sett slutet på detta perspektiv och att det ännu är stätt i utveckling. Intres-

sant i sammanhanget är också tendensen att låta marxistisk analys, som oftast betecknats som ett makroperspektiv, närma sig områden som traditionellt hänförs till mikronivån. Man lämnar de stora övergripande slutsatserna som baseras på den ekonomiska dominansen över allt mänskligt handlande, till förmån för en mera individorienterad analys.

I linje med bokens struktur kommer man efter Alan Hunts uppsats in på den kritiska teorin, eller som den också kallas "frankfurtskolan". Hubert Rottleuthner beskriver utvecklingen från den klassiska Horkheimer/Adorno-tiden fram till våra dagars Habermas.

Horkheimer och Adorno uttryckte sig aldrig explicit om rätten, mycket få och ytterst fragmentariska uttalanden i ämnet står att finna i deras omfattande produktion. Vad man, enligt Rottleuthner, kan göra är att applicera den immanenta kritiken på rätten. Om man gör så, öppnar sig ett vitt fält för kritik. Den immanenta kritiken innebär att man ställer det borgerliga samhällets uttalade principer mot de faktiska förhållandena, för att på så sätt visa på en disharmoni. Bakom resonemanget ligger teorin om bytet.

Från Horkheimer och Adorno är steget till Habermas både långt och kort. Habermas finns i traditionen med Adorno som lärare, men har samtidigt utvecklats oberoende av densamme, vilket väl närmast får ses som en naturlig utveckling av frankfurtskolan och fullt i överensstämmelse med de grundläggande premisserna vid dess bildande.

De normativa antaganden på vilka Horkheimer och Adorno grundade sin socialfilosofi uttalas explicit av Habermas. För hans del räcker inte den immanenta kritiken särskilt långt, utan han utvecklar sig i rikt-

ning mot en kommunikativ etik. Kapitalismen har blivit cynisk, så den immanenta kritiken är obsolet. Människan är en kommunikativ varelse och det är just genom hennes förmåga att kommunicera som hon kan utvecklas, och som hela samhället kan utvecklas. När människor träder i kommunikation med varandra kan de definiera sina behov och önskemål. Detta innebär inte att det finns någon ostörd kommunikation inom rättssalens dörrar, tvärtom – här härskar förtrycket.

Habermas teori kan, i rättsligt hänseende, närmast sägas närma sig naturrätten. Detta framförallt som ett av de centrala begreppen för Habermas är "universalitet", vilket synes innebära att man från makthavarnas sida har någon idé om att det man för fram är sant och riktigt, att det skulle kunna upphöjas till en universell princip. Ett annat viktigt begrepp är krisbegreppet. Habermas anser att den ekonomiska krisen spelat ut sin roll som den "ultimativa krisen". Detta innebär ett avsteg från den renodlade marxismen som bygger upp sin teori på kapitalackumuleringen och det ekonomiska sammanbrottet. Istället för olösliga ekonomiska kriser uppstår andra kriser som staten skapar i sina strävanden att neutralisera de ekonomiska kriserna. En sådan kris är för Habermas "legitimationskrisen", som innebär att människorna i samhället drar tillbaka sitt godkännande av den representativa demokratin och kräver direkt medverkan.

Enligt Rottleuthner får Habermas resonemang implikationer för rätts-sociologin genom teorins allmängiltighet. Utgångspunkterna kan tjäna som ingång till ett studium av de politiskt/rättsliga styrningsmekanismerna och den socio-ekonomiska processen.

Det är märkligt att läsa en uppsats

som bara omfattar 17 sidor och som så klart redogör för innehållet i en så komplicerad teoribyggnad som frankfurtskolan kan sägas utgöra, en skolbildning där det över huvud inte går att finna några enhetliga linjer. Jag måste ta tillfället i akt att här uttrycka en verklig respekt för denna utomordentliga prestation som gör att kapitlet, tillsammans med Alan Hunts, höjer sig över mängden.

Man kan säga att efter Rottleuthners kapitel om den kritiska teorin sjunker standarden oroväckande. Anthony Heath's kapitel om utbytes-teorin är knappast engagerande. Diskussionen rör sig i för perspektivet klassiska tankebanor, där inriktningen på relationen mellan polisen och brottslingen sätts i centrum. En gammal tanke på området är ju att brottslingen har något som polisen vill ha: kännedom om att han begått brottet och "makten" att erkänna detsamma. Anledningen till polisens intresse av att härvidlag ingå förhandlingar med förövaren, grundar sig på polisens intresse av att snabbt och bekvämt kunna klara upp så många brott som möjligt. Teorin är behäftad med många problem, bl a hur man kan tränga in i andra människors tankebanor, för bakom resonemanget finns en idé om att alla parter gör en s k cost-benefit analys och hur denna konstitueras är inte alldeles klart.

Kapitlet avlöses av ett kapitel som behandlar rätten och lagen som socialt fenomen. Här behandlas klassiska problem som "rätten som styrinstrument", kan rättslig genomslagskraft mätas, relationen mellan lag och värde etc. Härvid förtjänar att uppmärksammas att uppsatsen är den enda som inte företräder något perspektiv utan snarare diskuterar olika perspektivs möjliga analysvärde.

Arthur Brittan svarar för det nionde kapitlet som behandlar lagen och

den sociala kontrollen ur ett symboliskt perspektiv. Det diskuteras utifrån storheter som Goffman och Mead. Goffmans anknytning till symbolismen är ju oomstridd och hans namn förknippas med den s.k. dramaturgiska sociologin. Hans studier av totala institutioner är väl närmast hans varumärke: samhället som en scen där vi som människor intar olika färdigskrivna roller. Mead är känd från den s k Chicago-skolan och som grundare av den symboliska interaktionismen. Centralt begrepp är "den generaliserade andre", vilket innebär (mycket kort uttryckt) att vi får vår uppfattning om oss själva från hur andra uppfattar oss. Vi kan ingå förhandlingar med andra människor om vår personlighet, och det är här som författaren gör kopplingen till rättssociologi. Utgångspunkten är samhället som forum för förhandling, och är världen en marknadsplats för torgförande av "jag" så ligger rättssalen och brottslingen inte särskilt avsides. Påför man brottslingen uppfattningen att han är brottslig, kommer han framdeles att bära sitt stigma med övertygelse.

I uppsatsen diskuteras teorins styrka och svaghet, samt dess applicerbarhet på det rättsliga området. Uppsatsen kan sägas utgöra en kort, initierad och intressant redogörelse för den symboliska interaktionismen.

Maria Lós svarar för ett kapitel om rätten från ett fenomenologiskt perspektiv. Samma invändning kan riktas mot detta kapitel som jag tidigare riktade mot uppsatsen om Webers relation till rätten, nämligen att det bjuds långa redogörelser för historiska genomgångar utan att författaren kommer till saken - i det här fallet att applicera fenomenologin på det rättsliga området. Vad Lós erbjuder läsaren är en historisk genomgång av fenomenologins framväxt: från Husserl via Schutz till Cicourel.

Avslutningskapitlet behandlar etnometodologin och är skrivet av Atkinson. Etnometodologi är en intressant, och kanske framförallt, en skojig företeelse på den sociologiska menyn. Företrädare för skolbildningen är Garfinkel som inom parentes sagt lär ha skrivit den mest svårtillgängliga sociologibok som någonsin publicerats. Forskningen är merendels inriktad på hur man organiserar sitt vardagsliv och undersökningar har gjorts av hur människor som ringer till polisen presenterar sig. Angreppsvinklarna utifrån perspektivet för rättssociologens del framstår som många.

Avslutningsvis skulle man kunna rikta några allmänna anmärkningar och synpunkter på boken. Böcker av nämnda typ översvämmar marknaden och de flesta är dåliga. Det ställer höga krav på editörernas kompetens att utifrån ett så vitt fält som man här utgått från, göra ett urval som både är representativt och av hög kvalitet. Härvidlag har Podgórecki och Whelan väl motsvarat förväntningarna. Man skulle dock gärna sett att de varit lite mera sparsmakade och klargjort för författarna vilken nivå man hade att röra sig på. Som det nu är framstår kvaliteten som väl varierad, vilket förvånar då alla författarna är väl etablerade forskare.

Styrkan hos antologin är, enligt min mening, också dess svaghet. Editörerna låter författarna av de olika uppsatserna representera olika skolbildningar och det ligger då nära till hands att dessa låter varje skolbildning framhålla vad den är bäst på. Strukturalismen är ju mycket lämplig att förklara stora sammanhang, marxismen kan kritiskt belysa samhällsföreteelser men kan knappast belysa den enskilda individens upplevelsevärld (frankfurtskolan undantagen). Detta gör att de olika

perspektiven svårligen låter sig jämföras. Bättre hade kanske varit att hålla diskussionen på en mera abstrakt nivå. Detta trots att det stundtals görs gällande att vissa perspektiv är så att säga inkommensurabla.

Jag vill framhålla att min kritik bör uppfattas som positiv. Det är trots allt den bästa antologin inom sociologi och rättssociologi som jag läst.

Eftersom jag i den löpande texten försvenskat och förenklat artikelrubrikerna följer nedan en uppräknin g av originaltitlarna på uppsatserna:

Fundamentals of Structuralist Theory av Edmund Leach

A Structuralist Theory of Law: An Agnostic View av J. W. Harris

Understanding, Action and Law in Max Weber av S. L. Andreski

The Potential of Functionalism for the Sociological Analysis of Law av Philip J. Wilkinson

Marxism and the Analysis of Law av Alan Hunt

The Contribution of the Critical Theory of the Frankfurt School to the Sociology of Law av Hubert Rottleuthner

The Principle of Exchange as a Basis for the Study of Law av Anthony Heath

Law as a Social Phenomenon av David N. Schiff

The Symbolic Dimension of Law and Social Control av Arthur Brittan

Law from a Phenomenological Perspective av Maria Lós

Ethnomethodological Approaches to Socio-Legal Studies av J. Maxwell Atkinson

Lars Ericsson

Thomas Mathiesen
MAKT OCH MOTMAKT
275 sidor

Göteborg: Bokförlaget Korpen 1982
RÄTT, SAMHÄLLE OCH
POLITISK HANDLING

Ett bidrag till en strategi
under senkapitalismen

307 sidor

Stockholm: Norstedts 1980

Thomas Mathiesen är professor i rättssociologi vid universitetet i Oslo, och har ägnat sin sk aktionsforskning åt alternativa handlingsformer för oppositionella grupper. Aktionen kring Alta-älven har inspirerat honom till att mer ingående förena teori och praktik då det gäller olika konkreta problem i samhället, på ett för oppositionen mer ändamålsenligt och användbart sätt. Mathiesen vill i sin senaste bok *Makt och motmakt* visa på att motstånd är möjligt.

För att konstruera en strategi (motmakt) är det nödvändigt att belysa maktens ansikte, vilket Mathiesen gör på ett tillfredsställande sätt i bokens första del. Ett genomgående tema i *Makt och motmakt* är Mathiesens betoning av viljans möjligheter: Som en beskrivning av den faktiska politiska aktivitetsnivån idag är 'resignationsbilden' av situationen alltså en förvanskning av verkligheten. Det finns både en kamp och ett engagemang, kring nya behov. (s 19)

Det krävs dock, menar Mathiesen, en strategi för att leda viljan över i fruktbar handling, vilket beskrivs i bokens andra del. Enligt Mathiesen är den alternativa politiska strategin det som kan kallas "det ofullgångna"; det som håller på att bli till. Vad som kännetecknar det ofullgångna är att det inrymmer dels ett moment av motsägelse och dels ett moment av konkurrens, vilket innebär att "rörel-